

УДК 330.1:001.5(075.8)

Віктор Грушко

**ВНЕСОК ІНДОЄВРОПЕЙСЬКИХ
ТА БЛИЗЬКОСХІДНИХ НАРОДІВ У ВІДКРИТТЯ КАПІТАЛУ
ЯК ЯВИЩА ТА ПРОЦЕС ЙОГО РОЗВИТКУ**

У праці розкрито суть капіталу як економічного явища, відкритого ще в епоху первісних скотарів, та його вирішальний вплив на успіхи народів, які першими зуміли опанувати новий ресурс свого розвитку. Виявлено особливості розкриття капіталу як самозростаючої вартості у перших індоєвропейців та специфіка його розвитку у близькосхідних народів. Здійснено аналіз впливу самозростаючої вартості на становлення сучасної грошової цивілізації та конкурентної боротьби різних форм капіталу між собою та економіки з політичною сферою, яка прагнула протягом всієї історії домінувати над нею. Встановлено зв'язок між міфологічним образом Золотої Тільця та економічними і соціально-політичними процесами у суспільстві.

Ключові слова: капітал, хрематистика, економія, популяційна генетика, грошова цивілізація, Золотий Тілець.

Суттєвим недоліком вивчення минулого, особливо далекого, залишається зосередженість на вивченні коротких періодів або ж окремих територій (народів, держав тощо), накладається консерватизм у застосуванні обмеженого переліку методів досліджень і ресурсів. Як наслідок, вчені зосереджуються на деталях, що часто йде на шкоду формуванню цілісної картини історичного процесу. Одним із прикладів такого недостатньо комплексного вивчення стало дослідження історії капіталу як економіко-політичного явища. Дослідження капіталу, значною мірою, монополізували економісти, а ось зв'язок його розвитку з історією конкретних народів випав з поля зору істориків. Якщо врахувати, що на сучасному етапі розвитку людства капіталізм досягнув свого триумфу, то знання про зародження і розвиток його головної складової – капіталу, а також перемог та поразок, які зазнавали народи, опираючись на цей фактор у різних формах протягом своєї історії, можуть збагатити не лише історичну науку, але й дозволять краще зрозуміти сучасність.

Мета статті виявити вплив капіталу як економічного явища на історію народів, які першими його опанували та удосконалили роботу з ним у різних формах.

Повноцінному вивченню означеної проблеми тривалий час перешкождали ідеологічні упередженості в колишніх соціалістичних країнах. На Заході ж цьому перешкождало переконання, що інформація про різні способи легшого збагачення, ніж повсякденна праця, є актуальною для бізнесу, а не інформацією для всіх. Проте крах соціалізму і невдалі спроби переходу до нової економіки, у першу чергу пострадянських країн, спричинили інтерес низки вчених на цих теренах до детальнішого вивчення економік успішних країн сучасного світу та історії цих досягнень. Серед сучасних вчених, чиї праці допомогли розкрити повному рушійні сили економічного розвитку країн і народів та механізмів їх збагачення, варто виділити В. Катасонова, В. Ільїна, Дж. Везерфорда, М. Роуботема, Б. Гаврилишина та ін. А напрацювання А. Кльосова, Л. Каваллі-Сфорца, Л. Залізняка, С. Наливайка, О. Білоусько та ін. дозволяють історію розвитку економічних процесів розглядати у поєднанні з історією народів.

Революційні відкриття у ряді суміжних з історичною наукою дисциплін дозволяють на сьогоднішній день перейти до більш точного визначення суб'єктів

далекого минулого і конкретних внесків кожного з них у доленосні для людства трансформації суспільства, які ними були породжені. У першу чергу, це стосується відкриттів, здійснених у популяційній генетиці, лінгвістиці та культурології, котрі дозволяють краще зрозуміти віддалені у часі події і, зокрема, дописемний період в історії людства. Кожен окремо взятий факт (лінгвістичний, генетичний чи культурологічний) без прив'язки до висновків, зроблених в інших науках щодо досліджуваного процесу, явища, артефакту, події тощо, безумовно, може породжувати хибні узагальнення. Проте, узгодженість висновків кількох напрямків досліджень дає можливість суттєво розширювати розуміння подій і процесів, що розгортались у віддаленому минулому.

В останні десятиліття ряд вчених, котрі працювали у різних наукових напрямках, дійшли висновків, між якими можна виявити значні паралелі та які по-новому розкривають процеси, що зароджувались в минулому. Зокрема, біохімік Анатолій Кльосов, який активно працює у сфері популяційної генетики та сходознавець-індолог Степан Наливайко, використовуючи генетичні (А. Кльосов), лінгвістичні та міфологічні (С. Наливайко) джерела, дійшли висновків, що стародавній народ аріїв, який фактично породив найбільшу мовну сім'ю у сучасному світі (індоєвропейську), сформувався на теренах Східної Європи, звідки здійснив свою мовно-культурну експансію [5, с. 221]. Ці вчені роблять висновок, що саме сучасних мешканців Східноєвропейської рівнини слід визнати прямими нащадками древніх аріїв (одні й другі – носії однієї гаплогрупи Y-ДНК). Той факт, що у сучасній Індії, яка зуміла протягом тисячоліть зберегти свою кастову систему, близько половини представників найвпливовіших варн – брахманів (жреців) і кшатріїв (воїнів), є носіями цієї ж гаплогрупи, вказує на походження тих, хто завоював дравідійське населення цього регіону у середині II тисячоліття до н.е. Те, що древні арії могли бути носіями не лише однієї найпоширенішої у них гаплогрупи, не може радикально заперечити зв'язок сучасних мешканців сходу Європи з першими індоєвропейцями.

На сьогодні наука володіє даними про існування у минулому народу аріїв, сучасної індоєвропейської мовної сім'ї (мовами якої розмовляє близько 45 % населення світу), письмовими джерелами, які пояснюють появу індоєвропейських (арійських) народів на півдні Азії (півночі Індії, Пакистану, Бангладеш, Ірану, Афганістану, Таджикистану, курдів Туреччини, Іраку та Сирії), проте не існує розуміння того, що ж у цього народу (кола народів) стало запорукою того, що дозволило йому (їм) стати настільки успішним (-и).

Індійські джерела стверджують, що етнонім “арії”, яким досі себе ідентифікують багато народів у цій частині світу, перекладається, як орачі [6, с. 60]. Етнонім, що зберігся протягом тисячоліть, очевидно, не випадковий і чітко вказує на те, чим цей народ відрізнявся від інших. Для того, щоб перейти від мотичного землеробства, яке з'явилося VIII тисяч років до н.е. на Близькому Сході, до орного, слід було приручити тварин і запрягти їх у плуг. А це значить, що саме відгінне скотарство мало стати тією формою господарювання, яке почало вирізняти аріїв (перших в історії яких ідентифікували як індоєвропейців) з-поміж оточуючих народів [1, с. 108–111].

Наймогутніші індоєвропейські боги (громовержці) періодично постають у міфології в образах биків, що вказує на те, що ці тварини для древніх аріїв відігравали дуже важливу роль. Стефан Візантійський у VI ст. повідомляє, що єгипетський бог Осіріс (зображували з головою бика) саме на теренах північного Причорномор'я вперше запряг биків і зорав землю, після чого ці терени греки назвали Таврида (“таврос” у перекладі з грецької – бик) [5, с. 31]. Згідно з цією назвою північне Причорномор'я можна трактувати, як край биків, або ж як землю, де поклоняються цим тваринам чи богам, яких ці тварини уособлюють. Американський вчений італійського походження Луїджі Каваллі-Сфорца, один з

провідних фахівців популяційної генетики, довів існування гену скотаря, який дозволяє безпроблемно перетравлювати молочні продукти дорослим людям. Найбільша частка таких людей на сьогодні зосереджена на лівому березі Дніпра, що свідчить, що саме у цій частині світу проживають нащадки тих, хто першими привчилися до споживання коров'ячого молока. Цей факт є ще одним аргументом, який підтверджує висновки А. Кльосова і С. Наливайка. Узгодженість результатів досліджень вчених дозволяє стверджувати, що саме з цього регіону культ бика-корови почав поширюватись світом. Він дійшов до Індії, де до сьогодні корова трактується, як священна тварина. На Заході цей культ набув форм поклоніння Золотому Тільцю, або ж благополуччю і достатку. У часи виходу євреїв з єгипетського рабства духовний лідер цього народу Мойсей завзято борювався з поклонінням своїх соплеменників Золотому Тільцю, культ якого, як свідчать факти, мав північнопричорноморське походження. В останні роки панування язичництва на Русі поряд з князівським богом Перуном, богом правлячої еліти, вирізнявся своїм впливом і ще один бог, бог всієї Русі – Велес [7, с. 64]. Велес одночасно поставав і богом худоби, і богом багатства, і порівнювався із золотом [4, с. 56–73]. Тобто, в його характеристиках чітко виражені всі риси Золотого Тільця.

За К. Г. Юнгом існує безпосередній зв'язок між фізичними подіями і процесами та психічними процесами і міфічними образами [9, с. 11–61].

Риси культу Золотого Тільця можна виявити у дерелігізованому вигляді, у сучасній грошовій цивілізації. Зокрема, символ Золотого Тільця знаходить паралелі із сучасним економічним терміном “капітал”. Поняття “капітал” походить від латинського слова “capit”, що означає голову великої рогатої худоби. Таке співпадіння дозволяє зробити припущення, що саме перші власники великої рогатої худоби (биків-корів), вони ж арії (народ, від якого сформувались сучасні індоевропейці), стали першовідкривачами нового економічного явища. І навіть, якщо це були власники кіз чи верблюдів, утверджений та поширений у світі символ (бик) говорить, що арії виявились успішнішими в опануванні нового доленосного для своїх нащадків і людства в цілому механізму збагачення.

Сьогодні під терміном капітал розуміють засіб, який може приносити доходи (засоби праці (інструменти, верстати, обладнання і т. д.), фінансові активи (цінні папери, гроші), соціальний капітал (знання, вміння, навички, соціальні зв'язки). А ось первісне значення цього поняття дещо відрізнялось від сучасного – це самозростаюча вартість [3, с. 512–515]. Тобто сучасне тлумачення – те, що потенційно може приносити дохід, а первісне – те, що його приносить. Наприклад, первісні власники худоби формально, не докладючи суттєвих зусиль, могли досягати прибутку у результаті природного приросту маси своїх тварин і регулярних надоїв молока. Власникам худоби залишалось лише переганяти своїх тварин щоразу на все нові пасовища і забезпечувати їх охорону.

Саме спостереження, очевидно, за природними властивостями тварин дозволили відкрити капітал, як економічне явище. Наступна економічна історія людства розвивалась навколо удосконалення механізмів формування капіталу у різних формах: монополізму, рабства (раби як самозростаюча вартість), лихварства (де гроші зростають за рахунок чужої праці). Золотий Тілець, у цьому контексті, постає не лише як міфічний образ, але й як цілком приземлений економічний символ, у якому втілені абсолютно прагматичні інтереси підприємливих людей. Золотий Тілець став своєрідною візитівкою переможного поступу грошової цивілізації, яка крок за кроком змушувала поступатись автократичним централізованим деспотіям, або ж азійському способу виробництва, або ж лівіафанівським цивілізаціям за термінологією Томаса Гоббса. Індоевропейські народи, породжені аріями, стали носіями нової економікоцентричної системи організації життя людей і заклали основи

поступового послаблення всевладдя самодержців (політичної сфери) вже у цивілізаціях другої генерації (за термінологією А. Дж. Тойнбі), що були сформовані на уламках перших автократичних держав. Важливий рубікон, очевидно, був подоланий у середині II тисячоліття до н. е.

Наступний розвиток цього явища засвідчив, що ті народи, які почали інтенсивно займатись торгівлею (обміном), значно швидше стали розвивати грошову сферу, навчилися працювати з грошовими знаками, відкривши їх специфічні властивості, зуміли значно далі просунутись у створенні найрізноманітніших форм капіталу (засобів збагачення). Лідерство у розвитку майстерності роботи з грішми на певному етапі захопили близькосхідні народи. У Древньому Єгипті та Месопотамії вже за 2 тисячі років до н.е. почали використовувати золото і срібло як платіжний засіб. У Лідії, за твердженням Геродота, у VI ст. до н. е. вперше з'являються стандартизовані монети [2, с. 83–85]. Близькосхідні фінікійці у I тисячолітті дали поштовх розвитку середземноморської торгівлі (сухопутна торгівля виявилась не настільки успішною), в яку згодом були втягнуті й інші народи цього моря. І, безумовно, варто особливо звернути увагу, що саме в цьому регіоні, у Вавилоні, вперше зафіксовано лихварську діяльність (нова форма самозростаючої вартості) [3, с. 290–295].

Античний філософ Аристотель, досліджуючи економічні процеси, виявив, що саме з появою грошей людські бажання збагачення стали необмеженими (рамки природного матеріалізму окреслені можливостями кожної людини споживати блага). Гроші дозволили процес накопичення багатства зробити не маючим меж. Таку діяльність Аристотель назвав хрематистикою – мистецтвом накопичення багатства. Хрематистику, у свою чергу, мислитель протиставив поняття “економія”, сформованому іншим філософом – Ксенофонтом. Економія – це мистецтво господарювання, або ж мистецтво створення нових благ, чи створення нового багатства. Ці дві “капіталістичні” системи, тобто системи, зорієнтовані на виявлення чи цілеспрямоване формування засобів збагачення, ведуть між собою тривалу боротьбу: хрематистичні “капіталісти” прагнуть отримувати зиск від контролю потоків товарів і грошей та господарники, творці нових благ, – за можливість зменшувати свою залежність від перших. Одночасно, одні й другі прагнуть зменшити владу над ними державних інституцій. Згідно з Аристотелем, перший вид діяльності формувався у сферах спекулятивної торгівлі, монополії і лихварства, а другий – у сфері виробництва нових благ [3, с. 23–25].

У зв'язку з цим, можна виявити, що протягом історії протистоять не лише політична та економічна сфери (телурократичні й таласократичні цивілізації, або ж системи, які уособлюють міфологічні образи Левіафана і Золотого Тільця), але також і в рамках грошової цивілізації ведуть між собою боротьбу ті види діяльності, що зорієнтовані на виробництво благ і ті, що зорієнтовані на хрематистичну діяльність. Перехід ефективних землеробів, скотарів чи ремісників до хрематистичної діяльності є малоімовірним, оскільки надто великі ризики наважуватись міняти те, що дає добру віддачу, на інший спосіб економічної активності, який не гарантує позитивний результат і щодо якого відсутні знання та вміння. Проте опанування хрематистичною діяльністю колишнім освіченим чиновництвом (згідно В. Ю. Катасонова – жрецтвом) централізованих автократій після краху державних інституцій чи після радикального переформатування правлячої еліти, що траплялось протягом історії різних країн не одноразово, є більш ніж логічним. Тривалий досвід на державній службі давав цим людям знання про процеси, які прагнула контролювати інституція, в органах якої вони певний час працювали, про можливість одержання з різних форм економічної активності людей максимального зиску, а також розуміння різних можливостей легкого та безпечного збагачення. Одним з

найуспішніших видів хрематистичної діяльності стало давання грошей під відсотки (лихварство), яке протягом тривалої історії людства зуміло пережити для себе важкі часи заборон на цей вид діяльності (епоха Середньовіччя) та змогло відродитись на початку епохи Відродження, одержати можливості для свого бурхливого розвитку, починаючи з буржуазних революцій, і досягнути глобального впливу у сучасну постіндустріальну епоху [3, с. 816–818].

Хрематистична діяльність, постаючи за формою як економічна діяльність, за своїм змістом (визиск виробників благ) має набагато більше спільного з чиновницькою діяльністю в автократичних державах. Цілком ймовірно, що хрематистика – це своєрідна мімікрія тих, хто пристосувався до нових для себе умов, не бажаючи суттєво змінювати спосіб життя. А тому централізовані деспотії, чи телурократичні цивілізації, або ж за Томасом Гоббсом левіафанівські форми організації життя, не лише зберігають, але й примножують ресурс для свого відродження, проте, очевидно, вже у новій формі та, ймовірно, у більших масштабах.

Арії стали або ж першовідкривачами, або ж найуспішнішими опанувачами капіталу як ефективного інструменту забезпечення себе економічними ресурсами для життєдіяльності і розвитку, що дозволило їм ефективно, навіть у свій бездержавний період, конкурувати з народами, що мали власні держави. Саме ресурси, які вони навчились одержувати у значно більших масштабах ніж інші народи, дозволили їм (де мирно, а де військово) заселити величезні простори Євразії ще до нашої ери, асимілювати (індоевропеїзувати) багато інших народів і навіть зруйнувати ряд древніх цивілізацій, на уламках яких створити власні [8, с. 63–65]. Ефективна економіка, як у сучасну добу, так і в далекому минулому, ставала вирішальним чинником успішності будь-якого народу. Самозростаюча вартість як економічна категорія, успішно опанована аріями за кілька тисячоліть до нашої ери, вирішальним чином забезпечувала домінування індоевропейських народів протягом тривалого історичного періоду розвитку людства та залишається актуальною і до сьогодні. Перемігши централізовані автократії зразка перших древніх цивілізацій в XX ст. у формі тоталітарних комуністичних режимів, господарники (творці благ) на сучасному етапі потрапляють у нову форму залежності від власників грошового капіталу. Якісно нова ситуація, що виникла на нинішній час, відкриває новий етап розвитку економічних систем (поєднання способу управління зі способом економічної діяльності). Головні трансформації економічних систем вже сьогодні зміщуються з рівня окремих держав до масштабів транснаціональних об'єднань, які починають все більше визначати динаміку глобальних процесів, зменшуючи питому вагу впливу на них більшості сучасних країн світу.

Підґрунтям зростання ролі того чи іншого народу протягом історії завжди виступають опановані ним нові засоби, що дозволяють суттєво розширювати ресурсну базу існування. Такими ефективними інструментами могли бути: відкритий доступ до нових об'ємів природних ресурсів (розселення на незайняті, нові території, чи їх завоювання), підкорення інших народів (за чий рахунок можна собі дозволити жити), науково-технічні досягнення, відкриття нових економічних прийомів тощо. Саме таким інструментом на певному етапі розвитку людства став відкритий людьми капітал як самозростаюча вартість, який, якщо не перші, то принаймні, на початках, найвіддаліше опановували арії, перші відомі індоевропейці, що стало запорукою успішності цього народу та народів, які на його основі сформувались у майбутньому, що дозволило їм заселити широкі простори Євразії, а згодом й інші частини світу. У розвитку мистецтва формувати капітал далі просунулись близькосхідні народи, які створили серйозну конкуренцію індоевропейцям у міжнародному поділі праці та

проявляли себе як потужний економіко-геополітичний фактор впливу у світі упродовж тривалого періоду історії.

Список використаних джерел

1. Білоусько О. Україна давня: Євразійський цивілізаційний контекст / О. Білоусько. – К.: Генеза, 2002. – 272 с.
2. Ільїн В. В. Фінансова цивілізація / В. В. Ільїн – К.: Книга, 2007. – 528 с.
3. Катасонов В. Ю. Капіталізм. Історія і ідеологія денешної цивілізації / В. Ю. Катасонов. – М.: Інститут руської цивілізації, 2013. – 1072 с.
4. *Матерь Лада*. Божественное родословие славян. Языческий пантеон / ответ. редактор М. Янковская. – М.: Изд-во Эксмо, 2004. – 432 с.
5. *Наливайко С.* Таємниці розкриває санскрит / Степан Наливайко. – К.: Вид. центр “Просвіта”, 2000. – 288 с.
6. *Открытие Индии*: Философские и эстетические воззрения в Индии XX в. / Редкол.: Э. Комаров, В. Ламшуков, Л. Поклонская и др. – М.: Худож. лит., 1987. – 611 с.
7. *Нестор*. Повість минулих літ : літопис / переказ Віктора Близнаця.- Київ : Веселка, 1989. – 220 с.
8. *Тойнби А. Дж.* Постигание истории / А. Дж. Тойнби. – М.: Прогресс, 1991. – 736 с.
9. *Юнг К. Г.* Архетипи і колективне несвідоме / К. Г. Юнг. – Львів: “Астролябія”, 2013. – 588 с.

Виктор Грушко

ВКЛАД ИНДОЕВРОПЕЙСКИХ И БЛИЖНЕВОСТОЧНЫХ НАРОДОВ В ОТКРЫТИЕ КАПИТАЛА КАК ЯВЛЕНИЯ И ПРОЦЕСС ЕГО РАЗВИТИЯ

В работе раскрыта сущность капитала как экономического явления, открытого еще в эпоху первых скотоводов, и его решающее влияние на успехи народов, которые раньше других сумели овладеть новым ресурсом для своего развития. Выявлены особенности раскрытия капитала как самовозрастающей стоимости у первых индоевропейцев и специфика его развития у ближневосточных народов. Осуществлен анализ влияния самовозрастающей стоимости на становление современной денежной цивилизации и конкурентной борьбы разных форм капитала между собой, а также экономики с политической сферой, которая стремилась на протяжении всей истории доминировать над ней. Выявлена связь между мифологическим образом Золотого Тельца и экономическими процессами в обществе.

Ключевые слова: капитал, хрематистика, экономия, популяционная генетика, денежная цивилизация, Золотой Телец.

Victor Hrushko

THE INDO-EUROPEAN AND MIDDLE EASTERN PEOPLES CONTRIBUTION TO THE DISCOVERY OF CAPITAL AS A PHENOMENON AND THE PROCESS OF ITS DEVELOPMENT

The paper reveals the essence of capital as an economic phenomenon that was discovered in the era of primitive herders and its decisive influence on the success of the peoples who were the first to master the new resource of their development. The revealed features of the disclosure of capital, as the self-growing value of the first Indo-Europeans and the specificity of its development in the Middle Eastern peoples. An analysis of the influence of self-growing value on the formation of modern monetary civilization and the competitive struggle of different forms of capital between themselves and the economy with the political sphere, which sought throughout the history of dominate it. Established the connection between the mythological image of the Golden Calf and the economic and socio-political processes in society.

Keywords: capital, chrematistics, economy, population genetics, monetary civilization, Golden Calf.